

ยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร โดยสันตินวัตกรรม
บนพื้นที่ลุ่มน้ำตำบลสวาย อำเภอปรังค์ภู จังหวัดศรีสะเกษ*

Strategy for the Development of Water Resources for Agriculture through
Peace Innovation in Sawai Subdistrict Watershed Area,
Prangku District, Sisaket Province

¹พรมงค ชิดชอบ, ชันทอง วัฒนประดิษฐ์ และ พระครูปลัดอดิศักดิ์ วชิรปญโญ

¹Pronmongkol Chidchob, Khantong Wattnapradith and
Phrakhupalhad Adisak Vajirapañño

¹บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

¹Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.

¹Corresponding Author's Email: Waterman44@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการขาดแคลนน้ำและความต้องการน้ำเพื่อการเกษตรบนพื้นที่ลุ่มน้ำตำบลสวาย และ 2) เพื่อจัดทำและเสนอผลการทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งน้ำโดยสันตินวัตกรรมบนพื้นที่ลุ่มน้ำตำบลสวาย เป็นงานวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม เครื่องมือวิจัย ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก วิเคราะห์ชุมชนด้วย SOAR การสังเกตการณ์ การสนทนากลุ่ม เทคนิคประชุมแบบ AIC การวิเคราะห์ผลด้วยข้อมูลเชิงคุณภาพ กลุ่มเป้าหมายสำคัญ เป็นผู้นำและสมาชิกชุมชน จำนวน 33 คน

ผลการศึกษาพบว่า 1. พื้นที่ลุ่มน้ำตำบลสวาย มีปัญหาการขาดแคลนน้ำเนื่องจากภัยแล้งในช่วง 9 เดือน มีน้ำใช้เพื่อการเกษตรเพียง 3 เดือน ไม่เพียงพอต่อการทำนาปีละ 2 ครั้ง การแก้ปัญหาที่ผ่านมายังไม่ประสบความสำเร็จ เพราะ ขาดการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน ขาดความรู้และข้อมูลสำคัญในการแก้ปัญหา 2. การจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งน้ำโดยสันตินวัตกรรมบนพื้นที่ลุ่มน้ำตำบลสวาย ด้วยหลักการ 3 คือ Ends-Means-Ways ที่มีพุทธสันติวิธีเป็นฐาน โดยให้ผู้เกี่ยวข้องได้มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา ตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำผ่านการลงมือปฏิบัติ และมีพี่เลี้ยงให้คำแนะนำ ได้แผนยุทธศาสตร์ที่ประกอบด้วย วิสัยทัศน์ พันธกิจที่มาจากแรงบันดาลใจร่วมในการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ ส่งผลให้เกิดกลไกในการขับเคลื่อนวิสัยทัศน์และพันธกิจให้บรรลุเป้าหมาย มีคณะกรรมการบริหารจัดการน้ำที่มาจากผู้นำที่มีความเห็นชอบร่วมกันนำพาชุมชนไปสู่หลักการจัดการน้ำที่ถูกต้อง สลายความเห็นที่แก้ปัญหาจากมุมมองเฉพาะ “ตัวเรา” เป็น “พวกเรา” ด้วยชุดความคิดที่มีการวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ 360 องศา ที่มาจากพลังแห่งความ

*Received June 16, 2022; Revised August 14, 2022; Accepted August 21, 2022

ร่วมมือทำให้มีแหล่งน้ำที่ใช้ได้พอเพียง องค์ความรู้จากการวิจัย คือ Peace Water Drop หรือ หยดน้ำแห่งสันติภาพ

คำสำคัญ: ยุทธศาสตร์; การพัฒนาแหล่งน้ำ; สันติวัฒนธรรม; การมีส่วนร่วม

Abstract

The study has the objectives: 1) to investigate water scarcity problems as well as agricultural water demand in the Sawai Subdistrict Watershed area, Prangku District, Sisaket Province; 2) to investigate the strategic plans and to present the results of the strategic plans for agricultural water resource development through peace innovation in the Sawai Subdistrict Watershed area, Prangku District, Sisaket Province. The research tools included in-depth interview, SOAR method, participant observation, focus group discussion, and learning exchange activities with AIC techniques. The obtained data were analyzed by way of qualitative analysis. The target group included 33 community leaders and members.

From the study, the following results are found: 1) The Sawai Subdistrict Watershed area, the border between Sisaket and Surin provinces, has experienced water scarcity due to drought over the last nine months; as a result, agricultural water is only available for three months and is insufficient to meet the needs of the area's farmers, who farm twice a year. There have been many attempts in solving water scarcity problems, but they were unsuccessful due to a lack of participation from every sector, the community lacks knowledge and information in solving problems as a systematic approach. 2) The strategic plans for agricultural water resource development consist of three principles: sharing the mutual goals (Ends), having tools or methods to analyze (Means), and determining the ways to achieve the collective goals (Ways). These strategic plans are based on the Buddhist peaceful means. People who are responsible for solving problems should be involved from the start to the end, take action, and have access to experienced mentors who can offer advice. This will lead to the strategic plan based on systematic problem solving in order to realize shared visions and missions, resulting in community unity. The use of strategic plans to develop agricultural water resources through peace innovation establishes a mechanism for achieving goals through driving vision and mission, which leads to the formation of a water management committee. The committee is made up of leaders who have shared perspectives on proper water management, which can lead to community cooperation in resolving water problems, changing from "I" to "We". Furthermore, a "360-degree systematic idea analysis" is obtained

in which the community has vision in the same direction, which is to have enough water sources and a good livelihood of people in the community. In conclusion, each goal-sharing research knowledge is the Peace Water Drop symbolizing the droplets of peace.

Keywords: Strategic; Water Resources Development; Peaceful Innovation; Participation

บทนำ

สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม พื้นที่ประเทศไทย จำนวน 320.7 ล้านไร่ เป็นพื้นที่เกษตรกรรมถึง 149.26 ล้านไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 46.5 ของพื้นที่ประเทศ นอกจากนั้นร้อยละ 14 ของจำนวนประชากรประเทศไทยอยู่ในภาคการผลิตด้านการเกษตร (Information Technology & Communication center, Department of Agricultural Extension, 2021) ปัจจัยการผลิตที่สำคัญ และเป็นหัวใจหลักของการทำเกษตรกรรม คือ “น้ำ” ดังนั้นการพัฒนาแหล่งน้ำ โดยการสร้างแหล่งเก็บกักน้ำ จึงเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการน้ำ แต่จากสถานการณ์ความเสี่ยงเรื่องการบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตร ดังข้อมูลปี 2560 มีการพัฒนาพื้นที่ชลประทานรวม 32.75 ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ 22 ของพื้นที่การเกษตร ที่เหลืออีก 117 ล้านไร่ หรือกว่าร้อยละ 78 เป็นพื้นที่ปลูกพืชโดยใช้น้ำฝนเป็นหลัก ซึ่งมีความเสี่ยงต่อการขาดแคลนน้ำจากความผันแปรของสภาพภูมิอากาศ อีกทั้งในบางพื้นที่ยังมีสภาพภูมิประเทศ ไม่เอื้ออำนวยต่อการลำเลียงน้ำจากแหล่งน้ำมาใช้ประโยชน์ได้ (Water Resources Management Strategy Subcommittee, 2018) ภาครัฐจึงได้เล็งเห็นความสำคัญของปัญหาทรัพยากรน้ำ จึงได้กำหนดในแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ไว้ในยุทธศาสตร์ที่ 5 โดยมีกรอบแนวทางที่สำคัญ คือ การวางระบบบริหารจัดการน้ำให้มีประสิทธิภาพทั้ง 25 ลุ่มน้ำ นอกจากนั้นในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 ก็ให้ความสำคัญในการพัฒนาแหล่งน้ำ โดยกำหนดไว้ในยุทธศาสตร์ที่ 4 เป้าหมายที่ 2 สร้างความมั่นคงด้านน้ำ และบริหารจัดการทรัพยากรน้ำทั้งน้ำผิวดิน และน้ำใต้ดิน ให้มีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตามถึงแม้ในปัจจุบันจะมีนโยบายระดับประเทศที่มีทิศทางการแก้ไขปัญหาที่ชัดเจนขึ้น แต่ในทางปฏิบัติโดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาแหล่งเก็บกักน้ำเพิ่มขึ้น เพื่อให้มีน้ำต้นทุนที่เพียงพอสอดคล้องกับความต้องการด้านการเกษตร กลับพบว่าไม่สามารถดำเนินการให้เป็นไปตามเป้าหมายแผนงานโครงการที่กำหนดได้ เนื่องจากมีข้อจำกัดในการดำเนินการเพิ่มมากขึ้น เช่น ปัญหาจากการต่อต้านการสร้างเขื่อน เนื่องจากปัญหาด้านการชดเชย เยียวยา ชุมชนที่ได้รับผลกระทบ รวมถึงผลกระทบต่อสภาพสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะด้านระบบนิเวศของป่าไม้ และสัตว์ป่า นอกจากนั้นการจัดการแหล่งกักเก็บน้ำจากต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ที่ไม่เพียงพอและทั่วถึงพื้นที่การเกษตรที่อยู่ปลายน้ำ ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้ง ดังผลการศึกษาเรื่องการบริหารจัดการน้ำกรณีพิพาทการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่ขาน จังหวัดเชียงใหม่ ความขัดแย้งจากชุมชนทั้งรูปแบบการยื่นหนังสือคัดค้าน การชุมนุมประท้วง การเปิดเวทีการเจรจา การเสนอวาระและถกเถียงในการประชุมระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ และการจัดเวทีสาธารณะ (Sukkul, and Winischaikul, 2012) 2) ซึ่งการแก้ไขปัญหาการบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรจะต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชน และทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการมีส่วนร่วมของประชาชนใน

การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ คือ ผู้นำ ภาคประชาชน ภาคีเครือข่าย องค์กรความรู้และรูปแบบโครงสร้างการจัดการ (Sukkorn, Vipasrinimit, and Supachantarasuk, 2017) นอกจากความสำคัญของการมีส่วนร่วมของชุมชนในแก้ไขปัญหาเรื่องขาดแคลนน้ำแล้ว กลไกสำคัญอีกประการหนึ่งของการมีส่วนร่วม คือ การสร้างการตระหนักรู้ถึงคุณค่า ความสำคัญในการร่วมแก้ปัญหา การมีข้อตกลงร่วมกันนำไปสู่การปฏิบัติ การเห็นประโยชน์ส่วนตนที่คำนึงถึงส่วนรวมด้วย ซึ่งเป็นเรื่องของจิตใจและการตื่นรู้ของชุมชน ดังนั้นการนำหลักธรรมทางศาสนาจะเป็นกลไกหนึ่งที่สามารถนำมาใช้ในการสร้างการรับรู้และพัฒนาชุมชนได้อย่างแท้จริง สอดคล้องกับ ฌ์ญยาณี บุญทองคำ เสนอการนำหลักพุทธศาสนามาใช้บูรณาการร่วมกับการจัดการน้ำ จะส่งผลต่อการบริหารจัดการน้ำอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน (Boontongkham, 2017) แนวทางหนึ่งที่ภาครัฐนำมาใช้เพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปัญหาดังกล่าว คือ การทำแผนยุทธศาสตร์การบริหารจัดการน้ำในระดับพื้นที่ ดังตัวอย่างของจังหวัดหนองบัวลำภู แต่เดิมการแก้ปัญหาการบริหารจัดการน้ำในจังหวัดที่ผ่านมาไม่ประสบความสำเร็จเนื่องจาก การขาดแหล่งเก็บกักน้ำขนาดใหญ่ สภาพพื้นที่และคุณภาพของน้ำที่มีการปนเปื้อน ปัญหาหน่วยงานด้านน้ำต่างคนต่างทำ ขาดการประสานงานเชื่อมโยงภารกิจ มีความซ้ำซ้อน สิ้นเปลืองงบประมาณ ปัญหาคณะกรรมการน้ำของจังหวัดขาดความเป็นเจ้าภาพและมีหลายคณะกรรมการ ปัญหาส่วนราชการให้ความสำคัญกับแผนพัฒนาจังหวัดน้อยกว่าแผนพัฒนาของหน่วยงาน ปัญหาข้อมูลด้านน้ำของจังหวัดอยู่กระจัดกระจายไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกันเป็นปัญหาของจังหวัดที่จะต้องมีการยุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่เหมาะสม และเตรียมการในอนาคตให้มีน้ำใช้อย่างเพียงพอ ทั้งหมดนี้ได้ปรับเปลี่ยนแนวทางการแก้ไขปัญหา โดยใช้แผนยุทธศาสตร์ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำจังหวัดหนองบัวลำภู ตามศักยภาพของทรัพยากรน้ำเชิงพื้นที่ภายใต้บริบทการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ทำให้เกิด ๖ แผนยุทธศาสตร์การบริหารจัดการน้ำ (Olankidjaroen, 2016) ที่สอดคล้องกับบริบทและความต้องการแก้ปัญหาทรัพยากรน้ำโดยภาพรวมของทั้งจังหวัด หนึ่งในแผนยุทธศาสตร์ที่สำคัญคือยุทธศาสตร์การบริหารจัดการน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคซึ่งรวมถึงการบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตร

ในการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ที่ดีนั้น จะต้องถูกกำหนดขึ้นตามวิสัยทัศน์ขององค์กร (ชุมชน) อันเป็นผลผลิต ทางความคิดร่วมกันของสมาชิกในองค์กรที่ได้ทำงานร่วมกันหรือจะทำงานร่วมกัน โดยวิสัยทัศน์นี้เป็นความเห็นพ้องต้องกันว่าเป็นจุดหมายปลายทางที่องค์กรประสงค์จะไปให้ถึง และวิสัยทัศน์นี้มีการแปลงออกมาเป็นวัตถุประสงค์ (Objective) ที่เป็นรูปธรรม และสามารถวัดได้ ในการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ จึงต้องใช้กระบวนการตัดสินใจอย่างเป็นระบบ ที่คำนึงถึงการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด รวมถึงการกำหนดขั้นตอนการปฏิบัติ เพื่อบรรลุเป้าประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ อันเป็นผลประโยชน์ของส่วนรวมหรือประโยชน์สาธารณะ (Public Interest) ทั้งยังเป็นการสนองตอบต่อปัญหาและความต้องการของประชาชน และจะต้องไม่นำไปสู่ความขัดแย้งในอนาคต ทั้งนี้ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการจัดทำยุทธศาสตร์แบบมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ คือ ผู้นำ ภาคประชาชน ภาคีเครือข่าย องค์กรความรู้และรูปแบบโครงสร้างการจัดการ (Sukkorn, Vipasrinimit, and Supachantarasuk, 2017) การรับรู้คุณค่าทรัพยากรน้ำ ความรู้เกี่ยวกับการจัดสรรทรัพยากรน้ำ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการสร้างการตระหนักรู้ถึงคุณค่า ความสำคัญในการร่วมแก้ปัญหา การมีข้อตกลงร่วมกันนำไปสู่การปฏิบัติ การเห็นประโยชน์

ส่วนคนที่คำนึงถึงส่วนรวมด้วย เป็นสิ่งที่มีความสำคัญ ซึ่งการนำหลักธรรมทางศาสนาจะเป็นกลไกหนึ่งที่สามารถนำมาใช้ในการสร้างการรับรู้และพัฒนาชุมชนได้อย่างแท้จริง สอดคล้องกับพระครูนิติจันทโชติ บุญจันทร์ ได้นำเสนอว่า ปัจจัยในการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการบริหารจัดการน้ำ โดยยึดเอาหลักการมีส่วนร่วมและเอาหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหาร จัดการน้ำเพื่อการเกษตร เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนนั้นมีส่วนร่วมในการตัดสินใจร่วมกัน พร้อมได้รับ ผลประโยชน์ในการใช้น้ำได้อย่างต่อเนื่องและไม่ขาดแคลน ในการนำเอาหลักธรรมนั้นมาประยุกต์ใช้ของภาครัฐหรือผู้นำที่ขับเคลื่อนงาน มาสนับสนุนให้ดีขึ้นในด้านการมีส่วนร่วมซึ่งกันและกัน (Phrakru Nitichanthachot Bunkhan, 2018) จึงกล่าวได้ว่าหลักพุทธสันติวิธีเป็นเครื่องมือสำคัญในการนำไปใช้สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนให้เกิดพลังความร่วมมือในการร่วมแก้ปัญหาที่มีความยั่งยืน

ผู้วิจัยในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของการขับเคลื่อนงานตามนโยบายภาครัฐของกรมชลประทาน เห็นว่าการทำแผนยุทธศาสตร์การบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ที่นำหลักพุทธสันติวิธีมาใช้เป็นฐานในการพัฒนาสันติภายในสู่การสร้างสันติภาพนอก จะเป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถนำมาใช้ในการบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรได้ ผู้วิจัยจึงได้นำรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) มาใช้ในการศึกษาพื้นที่นาร่อง คือ กลุ่มน้ำตำบลสวาย อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดศรีสะเกษ เป็นพื้นที่ลุ่มน้ำที่เป็นพื้นที่รอยต่อ 2 จังหวัด ระหว่างจังหวัดศรีสะเกษ และสุรินทร์ เป็นพื้นที่ที่ประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตร จากข้อมูลด้านอุทกวิทยาที่วัดจากปริมาณน้ำที่ไหลผ่านฝายแก่งเมธิ ซึ่งปิดกั้นลำห้วยทับทัน ตั้งอยู่ที่หมู่ ๕ บ้านท่าคอยนาง จะมีปริมาณน้ำท่าเฉลี่ยปีละ ๕๒๕.๖๙ ล้านลูกบาศก์เมตร ซึ่งมีปริมาณค่อนข้างมาก แต่ปริมาณน้ำดังกล่าวจะไหลในลำน้ำมีมากแค่ในช่วง 3 เดือน คือ เฉพาะในช่วงเดือน สิงหาคม ถึง ตุลาคม หลังจากช่วง ๓ เดือน น้ำในลำห้วยจะแห้งขอด ทำให้เกิดปัญหาภัยแล้ง และนำหลักพุทธสันติวิธีและกระบวนการการมีส่วนร่วมตามแนวฝั่งตะวันตก มาบูรณาการร่วมกันผ่านกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการการมีส่วนร่วมเพื่อให้เกิดเป็นสันตินวัตกรรม ที่มีได้มุ่งเน้นไปในการจัดระเบียบเชิงกายภาพเท่านั้น แต่ยังมีมุ่งเน้นไปที่มิติของจิตภาพด้วย โดยเริ่มจากภายใน การมีแนวคิดที่ถูกต้อง ความเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม (ทฤษฎีสัมมัญญา) ประกอบด้วย การมีจิตสำนึกรักบ้านเกิด มีความมุ่งมั่น เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม การสร้างกติการ่วมกัน การสร้างจิตสำนึกร่วม สร้างความร่วมมือทางสังคม นำไปสู่การสร้างการยอมรับ การแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ที่คนในชุมชนจะร่วมรับผิดชอบต่อปัญหาร่วมกัน อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการขาดแคลนน้ำ และความต้องการน้ำเพื่อการเกษตร บนพื้นที่ลุ่มน้ำตำบลสวาย อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดศรีสะเกษ
2. เพื่อจัดทำและเสนอผลการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร โดยสันตินวัตกรรม บนพื้นที่ลุ่มน้ำตำบลสวาย อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดศรีสะเกษ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้รูปแบบการวิจัยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research)

ขั้นตอนที่ 1 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

1. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลพื้นฐานสำคัญที่ร่วมสะท้อนปัญหา และร่วมหาทางแก้ไขในประเด็นปัญหาการขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตร รวมถึงให้แนวคิดและหลักการในการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ โดยแบ่งเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญในพื้นที่ เช่น ผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น แกนนำชุมชน ได้แก่ ตัวแทนกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ที่สนใจ เช่น เยาวชน ประชาชนชาวบ้าน สมาชิกชุมชน เป็นต้น จำนวน 7 คน กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ เช่น ผู้ว่าราชการจังหวัด กรมชลประทาน กรมทรัพยากรน้ำบาดาล กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย เป็นต้น จำนวน 4 คน กลุ่มผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เช่น ด้านการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ ด้านสันติวิธี ด้านพุทธศาสนา เป็นต้น จำนวน 18 คน กลุ่มชุมชนต้นแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จำนวน 4 คน

2. กลุ่มประชากรเป้าหมายที่จะเข้าร่วมวิจัยในการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ และแผนงานโครงการ จำนวน 33 คน

ขั้นตอนที่ 2 เครื่องมือการวิจัย

1. การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) แบบไม่มีโครงสร้าง โดยกำหนดประเด็นคำถามให้เหมาะสมกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

2. การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม โดยผู้วิจัย และนักวิจัยชุมชน

3. การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

4. การเปิดเวทีเสวนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ด้วยเทคนิค Appreciation-Influence-Control (A-I-C) ซึ่งเป็นเทคนิคการประชุมแบบมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์

5. การร่วมสะท้อนกิจกรรมด้วยเทคนิค AAR (After Action Review) กับทีมวิจัย และผู้เข้าร่วมกิจกรรม เพื่อสะท้อนถอดบทเรียน และแลกเปลี่ยนเรียนรู้

6. Tree Problem การใช้ต้นไม้ปัญหา เพื่อร่วมสะท้อนปัญหาของชุมชนและแนวทางการพัฒนา

7. การทำแผนที่เดินดิน (Geo-social mapping) เพื่อศึกษาพื้นที่และบริบทของชุมชน

8. การสื่อสารผ่านไลน์กลุ่ม และการประชุมผ่านระบบออนไลน์

ขั้นตอนที่ 3 ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้แบ่งขั้นตอนการดำเนินการวิจัย ออกเป็น 2 ช่วง กล่าวคือ ช่วงที่ 1 การศึกษานำร่องเป็นระยะค้นหาพื้นที่และโจทย์วิจัย และ ช่วงที่ 2 เป็นระยะดำเนินการวิจัยซึ่งดำเนินการตามวิธีดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (PAR) โดยมีรายละเอียดดังนี้

ช่วงที่ 1 การศึกษานำร่อง

เป็นการค้นหาพื้นที่และโจทย์วิจัยโดยการนำกรอบของการทำงานวิจัยเพื่อสังคม มาเป็นแนวทางในการเริ่มต้นเพื่อแสวงหาพื้นที่วิจัย นักวิจัยร่วม เพื่อมาร่วมค้นหาโจทย์วิจัย การออกแบบการวิจัย การทำความเข้าใจ

เข้าใจร่วมระหว่างทีมวิจัย และแนวทางในการทำงาน ประกอบด้วย การค้นหาความต้องการของชุมชน และออกแบบการวิจัย

ช่วงที่ 2 ดำเนินการวิจัยตามขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (PAR)

ผู้วิจัยแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ระยะ คือ ระยะเตรียมการ (Pre-Research Phase) และระยะดำเนินการวิจัย (Research Phase) ซึ่งมีกิจกรรมที่สำคัญ ดังนี้

1) ระยะเตรียมการ (Pre-Research Phase) มีกิจกรรมดำเนินงานที่สำคัญ ประกอบด้วย การรวบรวมข้อมูลพื้นฐานของสถานการณ์การขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตร ความต้องการของชุมชน สภาพพื้นที่ภูมิประเทศ แหล่งน้ำที่มีอยู่ในปัจจุบัน การสร้างสัมพันธภาพกับตัวแทนชุมชน การประสานงานกับตัวแทนผู้นำจิตวิญญาณของชุมชน เพื่อเชิญชวนให้ผู้ที่สนใจ และผู้ที่มีความต้องการที่จะพัฒนาชุมชน เข้าร่วมในโครงการวิจัย การจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นต้องใช้ในการวิจัยให้เพียงพอ และเตรียมความพร้อมทีมวิจัย และผู้ร่วมวิจัย ท้องถิ่นในการลงพื้นที่

2) ระยะดำเนินการวิจัย (Research Phase) ดำเนินการกิจกรรมสำคัญ ด้วย 4 ขั้นตอน ประกอบด้วย การวางแผน (Planning) การปฏิบัติตามแผน (Action) การสังเกตผล (Observation) และการสะท้อนผล (Reflection)

ขั้นตอนที่ 4 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิเคราะห์แบบอุปนัยโดยการตีความสร้างข้อสรุปจากข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง และที่ได้จากแบบสัมภาษณ์ ตามกรอบแนวคิดในการวิจัย ดูความสมบูรณ์ของข้อมูลนั้น ว่าสามารถตอบคำถามตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้ครบถ้วนนำเสนอผลการวิเคราะห์ในรูปแบบการบรรยาย

จริยธรรมในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยให้ความสำคัญและตระหนักถึงสิทธิส่วนบุคคลของกลุ่มเป้าหมาย สำคัญที่เข้าร่วมวิจัยในครั้งนี้เป็นอย่างยิ่ง เครื่องมือวิจัยได้รับการตรวจรับรองจริยธรรมการวิจัยจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หมายเลขข้อเสนอการวิจัย ว. 144/2564

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการขาดแคลนน้ำ และความต้องการน้ำเพื่อการเกษตร บนพื้นที่ลุ่มน้ำตำบลสวาย อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดศรีสะเกษ ผลการวิจัยพบว่า ตำบลสวายมีแหล่งน้ำหลัก คือ ห้วยทับทัน อยู่ทางทิศตะวันตก เป็นขอบเขตของตำบล และเป็นเขตแดนของจังหวัดศรีสะเกษ กับจังหวัดสุรินทร์ ทิศทางการไหลจากทิศใต้ ขึ้นไปทางทิศเหนือของตำบล มีปริมาณน้ำท่าเฉลี่ยรายปีมากเพียงพอต่อความต้องการในการทำการเกษตรของตำบลสวาย ถึงแม้ว่าราษฎรจะมีความต้องการในการปลูกข้าวหอมมะลิ 1 ปี 2 ครั้ง (การปลูกข้าว จะเป็นพืชที่มีความต้องการน้ำสูงที่สุด) แต่มีข้อจำกัดหลัก 2 ประการ คือ

ประการที่ 1 ข้อจำกัดเรื่องปริมาณน้ำในลำห้วยทับทัน จะมีปริมาณน้ำไหลในลำน้ำเพียง 3 เดือน กล่าวคือ ห้วยทับทันจะมีปริมาณน้ำท่าเฉลี่ยรายปีมากและเพียงพอ ที่จะสามารถรองรับการปลูกข้าว 2 ครั้ง/

ปี ได้ แต่ปริมาณน้ำที่มากเพียงพอดังกล่าว จะมีปริมาณน้ำที่ไหลในลำน้ำผ่านเขตตำบลเพียงระยะเวลา 3 เดือน คือ เฉพาะในช่วงเดือน สิงหาคม ถึง ตุลาคม ส่วนอีก 9 เดือน ที่เหลือ จะไม่มีปริมาณน้ำไหลในลำน้ำ หากไม่มีการกักเก็บไว้

ประการที่ 2 ข้อจำกัดเรื่องสภาพภูมิประเทศของตำบล กล่าวคือ สภาพภูมิประเทศของตำบลสวยจะลาดเอียงจากทิศตะวันออก ได้แก่ หมู่ 1 หมู่ 2 หมู่ 6 หมู่ 7 และหมู่ 8 ไปหาทิศตะวันตก (ลำห้วยทับทัน) ได้แก่ หมู่ 3 หมู่ 4 หมู่ 5 หมู่ 9 และหมู่ 10 ดังนั้นหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลจากลำห้วยทับทันทางทิศตะวันออก ซึ่งมีสภาพภูมิประเทศสูงกว่าทางทิศตะวันตก หากต้องการใช้น้ำจากแหล่งน้ำหลักจะต้องใช้วิธีการสูบ แต่เนื่องจากพื้นที่อยู่ห่างไกลจากลำห้วยจึงยังไม่มีการพัฒนาที่จะสูบน้ำส่งมายังพื้นที่ดังกล่าว การพัฒนาที่ผ่านมาเพื่อแก้ไขปัญหาปริมาณน้ำไม่เพียงพอต่อความต้องการของพื้นที่ทางทิศตะวันออก จึงสามารถดำเนินการได้เพียงการขุดลอกบึง หนองน้ำสาธารณะ ที่มีอยู่ในพื้นที่ได้เท่านั้น ซึ่งปริมาณน้ำก็ไม่เพียงพอต่อความต้องการ

นอกจากนั้นยังพบว่า การแก้ไขปัญหาที่ผ่านมา ยังมีข้อจำกัดต่างๆ ที่ทำให้การแก้ไขที่ผ่านมายังไม่สามารถที่จะตอบโจทย์ที่ต้องการได้ ทั้งเรื่องของการไม่มีเป้าหมายที่ชัดเจน เช่น แนวคิดในการแก้ไขปัญหาจะใช้โครงการเป็นตัวตั้ง เช่น ต้องขุดลอก แต่ยังไม่มีความชัดเจนว่า ต้องการปริมาณน้ำเท่าไร หรือที่ผ่านมามีการก่อสร้างฝายปิดกั้นลำห้วยทับทัน และมีการสร้างสถานีสูบน้ำ คลองส่งน้ำ แต่เมื่อก่อสร้างแล้วเสร็จในช่วงฤดูแล้งไม่มีน้ำให้สูบ เพราะเกษตรกรที่มีพื้นที่ติดกับฝาย สูบน้ำไปใช้ทำนาปรังหมด เป็นต้น และในการตั้งโครงการยังประสบปัญหาเรื่องเขตรอยต่อระหว่างจังหวัดศรีสะเกษ กับจังหวัดสุรินทร์ การขาดการบูรณาการทั้งเรื่องโครงการที่จะตั้ง โครงการที่อยู่บริเวณรอยต่อระหว่างจังหวัดไม่ได้มีการหารือกันระหว่าง 2 จังหวัด การขาดการบูรณาการระหว่าง 2 จังหวัด ในการของบประมาณ เช่น การขุดลอกอ่างเกาะแก้ว ได้รับงบประมาณในการขุดลอก เฉพาะในเขตจังหวัดสุรินทร์ เท่านั้น รวมถึงขาดการบริหารจัดการน้ำร่วมกันของทั้ง 2 จังหวัด

วัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อศึกษาหลักการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งน้ำ และการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร โดยสันติวัฒนธรรม บนพื้นที่ลุ่มน้ำตำบลสวย อำเภอปรังคัง จังหวัดศรีสะเกษ ผลการวิจัยพบว่า ยุทธศาสตร์ เป็นกระบวนการความสัมพันธ์ระหว่างเป้าหมาย และวิธีการ โดยจะมีปัจจัยแห่งความสำเร็จของการที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ระดับพื้นที่ เช่น ชุมชนจะต้องมีความรู้ ความเข้าใจ ร่วมกัน ในบริบทของพื้นที่ให้ชัดเจน และถูกต้อง ทั้งสภาพภูมิประเทศ และข้อมูลที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้ในการพิจารณาประกอบการคิดพิจารณา ตัดสินใจ บนฐานข้อมูล ไม่ใช่ตัดสินใจบนฐานอารมณ์ ต้องมีกัลยาณมิตร/เครือข่าย ต้องมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง ต้องเปิดพื้นที่ให้ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง เป็นต้น ประกอบกับชุดหลักธรรมทั้ง 3 ชุด คือ ชุดที่ใช้ในการสำรวจพื้นที่ คือ หลักธรรมสัพบุริสธรรม 7 ชุดที่ใช้ในการวิเคราะห์สภาพปัญหา คือ หลักอริยสัจ 4 และชุดที่ใช้ในการประชุม แบบมีส่วนร่วม คือ สาราณียธรรม 6 และอภิธานียธรรม 7

จากหลักการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ข้างต้น นำไปสู่การออกแบบการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จำนวน 2 เวที เพื่อสร้างทิวทัศน์สามัญญาติของนักวิจัยชุมชน เป็นการเปิดพื้นที่ให้ชุมชนได้มีโอกาสในการวิเคราะห์สภาพปัญหาในพื้นที่ร่วมกัน ได้เรียนรู้จากบทเรียนของการพัฒนาในพื้นที่ที่ผ่านมา ได้เรียนรู้จาก

ชุมชนต้นแบบที่ประสบความสำเร็จ เพื่อนำสิ่งเหล่านี้มาใช้ประกอบในการมองหาโอกาสร่วมกันในอนาคต เป็นกระบวนการในการวิเคราะห์สภาพแวดล้อม ตามหลักการจัดทำยุทธศาสตร์ตามทฤษฎีตะวันตก และได้ผสมผสานหลักพุทธสันติวิธี ลงในแต่ละขั้นตอน เพื่อให้ผู้นำ และนักวิจัยชุมชนเกิดทิวทัศน์สามัญตา จนทำให้มีการกำหนดเป้าหมายร่วม วิสัยทัศน์ และพันธกิจ จากการมีส่วนร่วมของชุมชน ได้แก่ เป้าหมายร่วมคือ “ทำอย่างไรจะเก็บกักน้ำจากแหล่งน้ำหลัก (ห้วยทับทัน) ที่มีมากในช่วง ๓ เดือน มาไว้ใช้ให้เพียงพอและเหมาะสมของทั้ง ๑๐ หมู่ ในช่วง ๙ เดือน ที่ไม่มีน้ำในแหล่งน้ำหลัก” และนำไปสู่การกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งน้ำ บนพื้นที่ลุ่มน้ำตำบลสวาย ผลจากการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการทำให้ได้ยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งน้ำ โดยมีวิสัยทัศน์ และพันธกิจ ดังนี้

วิสัยทัศน์

“พลังโมหัยร่วมใจพัฒนาแหล่งน้ำ ออนสวายกู้อจาแอม”

แปลว่า พลังพวกเราร่วมใจพัฒนาแหล่งน้ำ ให้สวายอยู่ดีกินดี

พันธกิจ

1. จัดตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการน้ำตำบลสวายที่เข้มแข็ง
2. สร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน พัฒนาข้อมูลแหล่งน้ำให้มีประสิทธิภาพ
3. สร้างเครือข่ายบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรอย่างมีระบบ

ซึ่งจากการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร โดยสันตินวัตกรรม บนพื้นที่ลุ่มน้ำตำบลสวาย อำเภอปราสาท จังหวัดศรีสะเกษ นายต. สวาย และในฐานะแกนนำนักวิจัยชุมชน ได้มีคำสั่งองค์การบริหารส่วนตำบลสวาย ที่ 001/2565 เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการน้ำตำบลสวาย ลงวันที่ 4 เมษายน 2565 ที่มาจากผู้นำที่มีความเห็นชอบร่วมกันนำพาชุมชนไปสู่หลักการจัดการน้ำที่ถูกต้อง สลายความเห็นที่แก้ปัญหาจากมุมมอง “ตัวเรา” เป็น “พวกเรา” ด้วยชุดความคิดที่มีการวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ 360 องศา ที่มาจากพลังแห่งความร่วมมือทำให้มีแหล่งน้ำที่ใช้ได้พอเพียง

องค์ความรู้ใหม่

สันตินวัตกรรม ในการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร บนพื้นที่ลุ่มน้ำตำบล สวาย อำเภอบางบาล จังหวัดศรีสะเกษ คือ Peace Water Drop หรือ หยดน้ำแห่งสันติภาพ

รูปภาพที่ 1 หยดน้ำแห่งสันติภาพ

Kal- Led- Com ตำนาน้ำสร้างพลังการเปลี่ยนแปลง

หลักการสำคัญสามประการที่จะเป็นกลไกให้การแก้ปัญหาหน้าเพื่อการเกษตรเป็นไปอย่างเข้มแข็ง ทั้ง ๓ สิ่งนี้เปรียบเสมือนตาน้ำที่เป็นจุดเริ่มต้นสร้างพลังการเปลี่ยนแปลง นำไปสู่ความสำเร็จในการแก้ปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตรของพื้นที่

Kal - Kalayanamit กัลยาณมิตร คือ พี่เลี้ยงที่มาจากภายนอกชุมชน เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ และองค์ความรู้ในเรื่องการพัฒนาแหล่งน้ำ เป็นผู้ให้ปรึกษา ให้คำแนะนำ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และให้กำลังใจ เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลง

Led - Leader คือ ผู้นำชุมชน ที่มีสัมมาทิฐิ และเป็นแกนนำในการเปลี่ยนแปลง

Com - Community คือ ชุมชน ที่มีสัมมาทิฐิ และพร้อมที่จะร่วมกันเปลี่ยนแปลง

E-M-W พลังขับเคลื่อนที่มีทิศทาง

ในการพัฒนาแหล่งน้ำ เพื่อให้สามารถตอบโจทย์ปัญหา ความต้องการ ของชุมชน ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล จะต้องมีการทิศทางการขับเคลื่อนที่ชัดเจน การจัดทำแผนยุทธศาสตร์จะมีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 องค์ประกอบ ได้แก่

E - Ends คือ เป้าหมายที่ชัดเจน ที่เกิดจากสัมมาทิฐิ ซึ่งจะต้องเป็นเป้าหมายร่วมของทั้งชุมชน ที่อยู่บนหลักเหตุและผล ในการวิจัยนี้ เป้าหมายร่วมของชุมชนสวาย คือ H₂O (น้ำ) - “ทำอย่างไรจะเก็บกักน้ำจากแหล่งน้ำหลัก (ห้วยทับทัน) ที่มีมากในช่วง 3 เดือน มาไว้ใช้ให้เพียงพอและเหมาะสมของทั้ง 10 หมู่บ้าน ในช่วง 9 เดือน ที่ไม่มีน้ำในแหล่งน้ำหลัก (ห้วยทับทัน)” นอกจากนั้นจากการใช้สันตินวัตกรรมในการจัดทำยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งน้ำฯ ยังทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของผู้นำชุมชน Bav- Bhavana 4 ในทั้ง 4 ด้าน ได้แก่

พัฒนากายให้เป็นสุข พัฒนาพฤติกรรมการแสดงออกทางสังคมอย่างมีสุข พัฒนาจิตใจเข้าถึงความสุขด้านใน และพัฒนาปัญญาโดยใช้ความสุขทำสิ่งที่สร้างสรรค์เป็นประโยชน์

M - Means คือ เครื่องมือ/ทรัพยากรที่นำมาใช้ กล่าวคือ จะต้องเครื่องมือ/ทรัพยากรต่างๆ ที่จะนำมาใช้ เพื่อให้เกิดหนทางที่นำไปสู่หนทางเป้าหมาย ในการวิจัยนี้ เครื่องมือที่จะใช้เพื่อให้เกิดหนทางที่จะบรรลุเป้าหมาย คือ Data- ข้อมูลของพื้นที่ที่เป็นปัจจุบัน Analysis - การวิเคราะห์หาความต้องการ และหนทางที่เหมาะสมและเป็นไปได้จากฐานข้อมูล และ Participatory - การมีส่วนร่วมของชุมชน

ทั้งนี้ การที่จะทำให้เกิด Da - Anal - Par ที่มีประสิทธิภาพ จะต้องนำ Technology - เทคโนโลยีเข้ามาช่วย ทั้งในการเก็บข้อมูลสภาพพื้นที่ แหล่งน้ำในปัจจุบัน โดยใช้ GIS การวิเคราะห์หาความต้องการน้ำ โดยใช้โปรแกรมในการคำนวณความต้องการน้ำ รวมถึงต้องออกแบบกระบวนการมีส่วนร่วมโดยใช้เครื่องมือต่างๆ โดยเฉพาะในช่วงวิกฤติโรคระบาด ทำอย่างไรให้ชุมชนเกิดการมีส่วนร่วมได้ เป็นต้น

W - Ways คือ หนทางที่นำไปสู่เป้าหมาย ในการวิจัยนี้ หนทางที่จะนำไปสู่เป้าหมาย ประกอบด้วย Man - คน (คณะกรรมการ) Rule - กติกาและการกำกับดูแล (กติกาที่วางร่วมกันจากการมีส่วนร่วม และการปฏิบัติตามกติกาที่วางร่วมกัน) และ Project - โครงการ ที่เกิดจากความเห็นชอบของชุมชน ด้วยเหตุ-ผล และตัดสินใจบนฐานข้อมูลที่เป็นจริงในพื้นที่

ในการพิจารณา Project - โครงการ จะต้องคำนึงถึงความสอดคล้อง ความเชื่อมโยงกับ Policy - นโยบายของรัฐ เช่น ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ยุทธศาสตร์จังหวัด ยุทธศาสตร์ลุ่มน้ำ เป็นต้น และจะต้องร่วมตัวกันเป็น Network - เครือข่าย (องค์กรผู้ใช้น้ำ) เพื่อให้มีสิทธิในการเสนอโครงการเพื่อขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากภาครัฐ

ทั้งนี้ E-M-W จะหมุนเป็นวัฏจักรไปเรื่อยๆ เปรียบเสมือนวัฏจักรของน้ำ ถ้าเป้าหมายยังไม่ถึงที่ต้องการ หรือบริบทแวดล้อมมีการเปลี่ยนแปลง เช่น ภาวะโลกร้อน (Climate Change) ชุมชนก็จะต้องปรับตัว มาร่วมกันออกแบบกระบวนการใหม่ เช่น การเก็บข้อมูลให้เป็นปัจจุบัน การประชุมปรึกษาหารือร่วมกันจากข้อมูลที่เป็นปัจจุบันขณะนั้น นำไปสู่โครงการรูปแบบใหม่ที่เหมาะสมตามบริบท และเทคโนโลยี ที่มีในขณะนั้น

WATER สายธารแห่งธรรม โอบอุ้มหยดน้ำแห่งสันติภาพ

แม่น้ำ สายธาร เกิดจากหยดน้ำหลายๆหยดรวมตัวกัน ในขณะที่หยดน้ำเกิดจากการกลั่นตัวของไอน้ำรวมตัวเป็นหยดน้ำ และจากวัฏจักรของน้ำ แม่น้ำ สายธาร จะระเหยเป็นไอน้ำ ไอน้ำกลั่นตัวรวมเป็นเมฆฝน เมื่อเมฆฝนอ้มตัวจะตกลงมาเป็นหยดน้ำ หยดน้ำหลายๆหยดน้ำรวมตัวกันแม่น้ำ เฉากเช่นเดียวกับ หยดน้ำแห่งสันติภาพ จะมีสายธารแห่งธรรม แทรกอยู่ในทุกอนุของหยดน้ำ เป็นผู้ควรรวมจนเป็นหยดน้ำ และคอยโอบอุ้มให้หยดน้ำแห่งสันติภาพ ยังคงหมุนเวียนอยู่ในวัฏจักร

W - Wisdom based on database คือ สัมมาทิฐิ บนฐานข้อมูล

A = ingenious Analysis คือ การวิเคราะห์แบบแยกกาย ตามหลักอริยสัจ 4 (4 Nobt)

T = 360 degree Thinking คือ ต้องมี 7 รู้ ตามหลักสัพปุริสธรรม 7 (7 Knw)

E = frequent Engagement คือ เมื่อมีปัญหา ต้องสนทนากันบ่อยๆ ตามหลักอภิปราย

นियธรรม 7 (Apa)

R = Resolution participation คือ การแก้ไขปัญหาอย่างมีส่วนร่วม โดยใช้หลักสารา-
ณียธรรม 6 (Sa)

จากการวิเคราะห์ผลการใช้สันติวัตรกรรม **Peace Water Drop** หรือ **หยดน้ำแห่งสันติภาพ** (สันติ
วัตรกรรม หมายถึง การใช้หลักพุทธสันติวิธี ได้แก่ สาราณียธรรม ๖ และ อปริหานิยธรรม ๗ รวมถึงหลักธรรม
อื่นๆที่เกี่ยวเนื่อง มาบูรณาการกับหลักการทำยุทธศาสตร์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีความ
คิดเห็นที่ถูกต้องเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ปรับมุมมองให้ตรงกัน แสวงหาจุดร่วม เคารพกัน ช่วยเหลือกัน ร่วม
เห็น ร่วมคิด ร่วมทำ ด้วยความเมตตา กรุณา ต่อกัน รวมถึงการที่จะต้องรักษาแนวทางนี้ไว้ในชุมชนไม่ให้เสื่อม)
โดยการนำผลการสะท้อนที่ได้รับจากนักวิจัยชุมชน ตั้งแต่เริ่มต้นพบกันเวทีแรก จนถึงจบกระบวนการจัด
ยุทธศาสตร์ มาพิจารณาใน 5 ประเด็น ได้แก่ ความรู้สึกก่อนร่วมกิจกรรมศึกษาปฏิบัติการ และดูงาน ความรู้สึก
หลังร่วมกิจกรรมศึกษาปฏิบัติการและดูงาน สิ่งที่ได้เรียนรู้ สิ่งนำไปปรับใช้ มาสังเคราะห์โดยใช้เครื่องมือ
วัดผลการเปลี่ยนแปลงของชุมชนจากสันติวัตรกรรม คือ หลักพัฒนา 4 (ภาวนา 4) สามารถสรุปได้ ดังนี้

1. พัฒนากายให้เป็นสุข โดยมีตัวชี้วัดที่สะท้อนพฤติกรรม คือ การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม
ทางกายภาพ การตระหนักถึงคุณค่าของธรรมชาติ เป็นต้น พบว่า นักวิจัยชุมชนมีการเปลี่ยนแปลง ดูได้จาก ผล
การสะท้อนก่อนการเข้าร่วม ที่ระบุว่า “รู้สึกว่าจะมาเจอกับอะไร จะได้เรียนรู้อะไรบ้าง” “พวกเราทำอะไร
อะไร” และเห็นถึงการเปลี่ยนแปลงหลังการเข้าร่วม ที่ระบุว่า “จะนำสิ่งที่เรียนรู้ เช่น การนำวิถีของธรรมชาติ
มาเป็นพื้นฐานการจัดการน้ำให้มีประโยชน์สูงสุด” “ได้ความเป็นจริงในแต่ละพื้นที่” “ได้เรียนรู้ว่าต้องเข้าใจใน
บริบทของตนเอง และต้องฟังพากันในชุมชน”

2. พัฒนาพฤติกรรมการแสดงออกทางสังคมอย่างมีสุข โดยมีตัวชี้วัดที่สะท้อนพฤติกรรม คือ การมี
เมตตา กรุณาต่อกัน เกื้อกูลต่อกัน เป็นต้น พบว่า ผลการสะท้อนก่อนการเข้าร่วม ที่ระบุว่า “รู้สึกว่าจะจะได้
อะไรบ้าง มีความงอย อยู่ในใจว่าจะพัฒนาพื้นที่ของชุมชนเราได้ หรือเปล่า” “ยังไม่รู้อะไร” และเห็นถึงการ
เปลี่ยนแปลงหลังการเข้าร่วม ที่ระบุว่า “จะนำใช้กับตัวเองและชุมชน” “จะได้นำความรู้ที่ได้ไปปรับใช้กับ
บริบทในชุมชน เพื่อให้การจัดการน้ำมีประสิทธิภาพให้ได้มากที่สุด” “ได้ความรู้ที่ได้ไปพัฒนาตนเอง พัฒนา
ชุมชนให้มีความเจริญ”

3. พัฒนาจิตใจเข้าถึงความสุขด้านใน โดยมีตัวชี้วัดที่สะท้อนพฤติกรรม คือ การแสดงถึงความสุขที่มี
พร้อมที่จะเผื่อแผ่ความสุขให้ผู้อื่น เป็นต้น พบว่า ผลการสะท้อนก่อนการเข้าร่วม ที่ระบุว่า “ตอนแรกเฉยๆ”
“รู้สึกว่าจะมาแล้วจะได้อะไร” “มาแล้วคิดว่าจะได้รับคำตอบอย่างนั้นๆ แหะ” และเห็นถึงการเปลี่ยนแปลงหลัง
การเข้าร่วม ที่ระบุว่า “พวกท่านเปรียบเสมือนเทวดาที่ได้มาชุบชีวิตประชาชนชาวตำบลสวายให้ดียิ่งๆ ขึ้น ไม่
เคยมีแบบนี้มาก่อน” “อยากบอกวิทยากรว่าขอบคุณมากๆ ที่เข้ามาช่วยเหลือ แนะนำสิ่งดีๆ มีประโยชน์ให้
ความรู้รอบด้านเกี่ยวกับพี่น้องตำบลสวาย” “หวังอย่างยิ่งว่าตำบลสวาย ในภายภาคหน้าจะมีน้ำใช้อย่าง
เพียงพอ และวิทยากรให้ความรู้อย่างแน่นอนหนา”

4. พัฒนาปัญญาโดยใช้ความสุขทำสิ่งที่สร้างสรรค์เป็นประโยชน์ โดยมีตัวชี้วัดที่สะท้อนพฤติกรรม
คือ การคำนึงถึงผู้อื่น คิดก่อนทำ และมีความรอบคอบเสียสละ เป็นต้น พบว่า ผลการสะท้อนก่อนการเข้าร่วม
ที่ระบุว่า “คิดว่าจะได้โครงการไปพัฒนาชุมชนเลย” “ความคาดหวังของโครงการ (เขียนแผน)” และเห็นถึง

การเปลี่ยนแปลงหลังการเข้าร่วม ที่ระบุว่า “ลำดับแรก ต้องไปสำรวจข้อมูลประชาชนหมู่บ้าน” “การไปเก็บรวบรวมข้อมูลของชุมชนว่าจะมีการจัดเก็บน้ำอย่างไร ให้เพียงพอช่วงหน้าแล้ง” “ได้เรียนรู้หลักการและวิธีการก่อนจะทำโครงการ ว่าต้องสำรวจข้อมูลและบริบทในชุมชนก่อน”

ดังนั้น สันตินวัตกรรม หยดน้ำแห่งสันติภาพ เปรียบเสมือนหยดน้ำหลายๆหยด ที่ตกจากฝักฟ้ามารวมตัวกัน กลายเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำ ลำธาร เช่นเดียวกับ ชุมชนที่เป็นพื้นที่ที่เล็กที่สุดในระดับลุ่มน้ำที่ต้องเริ่มมองภาพรวมในพื้นที่แบบ 360 องศา คือ ระดับตำบล คือหยดน้ำหยดหนึ่ง ที่จะรวมตัวกับหยดน้ำหยดอื่นๆจนเป็นลุ่มน้ำระดับอำเภอ จังหวัด และลุ่มน้ำหลักของประเทศ ซึ่งเมื่อดำเนินการแล้วจะส่งผลให้เกิด ผลผลิต (Output) คือ เกิดผู้นำ ที่มีทิวทัศน์สามัญตา ส่งผลให้นำคนในชุมชน มีทิวทัศน์สามัญตา ร่วมกันในการแก้ไขปัญหาเรื่องน้ำเพื่อการเกษตร อยู่บนหลักเหตุ และผล ทำให้ส่งผลให้เกิด ผลลัพธ์ (Outcome) คือ เกิดหนทางในการแก้ปัญหาอย่างสันติ คนในชุมชนเกิดสันติภายใน ส่งผลให้ชุมชนมีสันติ ลดความขัดแย้งในชุมชน และจะส่งผลให้เกิด ผลกระทบ (Impact) คือ สามารถใช้เป็นแนวทางในการขับเคลื่อนของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาแหล่งน้ำ เช่น กรมชลประทาน กรมทรัพยากรน้ำ กรมน้ำบาดาล องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น นำไปใช้ในกระบวนการการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งน้ำในระดับตำบลขึ้นไป ทำให้สามารถเกิดแผนงานโครงการพัฒนาแหล่งน้ำ ที่เป็นไปได้ เหมาะสมกับชุมชน เพียงพอต่อความต้องการ และลดความขัดแย้ง ซึ่งน้ำเป็นปัจจัยในการผลิตที่สำคัญอย่างหนึ่งในการทำการเกษตร และการพัฒนาประเทศ

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า สภาพปัญหาการขาดแคลนน้ำ และความต้องการน้ำเพื่อการเกษตร บนพื้นที่ลุ่มน้ำตำบลสวาย อำเภอปราสาท จังหวัดศรีสะเกษ จะประสบปัญหาภัยแล้ง มีปริมาณน้ำไม่เพียงพอต่อความต้องการ โดยเฉพาะน้ำสำหรับทำการเกษตร ในพื้นที่ไม่มีแหล่งเก็บกักน้ำที่มีปริมาณเพียงพอต่อความต้องการในช่วงฤดูแล้ง หากมีปริมาณน้ำในช่วงฤดูแล้งที่มากพอ เกษตรกรมีความต้องการที่จะทำนาปีละ 2 ครั้ง คือ นาปี และนาปรัง ซึ่งสภาพปัญหาดังกล่าวเป็นปัญหาหลักที่กระจายอยู่ทั่วประเทศ สอดคล้องกับ สมบูรณ์ โอบารกิจเจริญ (Olankidjaroen, 2016) ที่ระบุว่า สภาพปัญหาการบริหารจัดการน้ำในจังหวัดหนองบัวลำภู คือ การขาดแคลนน้ำทั้งด้านการอุปโภคบริโภค และด้านการเกษตร เป็นประจำทุกปี โดยน้ำเพื่อการเกษตรจะขาดแคลนมากที่สุด เนื่องจากไม่มีแหล่งเก็บกักน้ำขนาดใหญ่

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า หลักการจัดทำยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งน้ำ บนพื้นที่ลุ่มน้ำตำบลสวาย อำเภอปราสาท จังหวัดศรีสะเกษ ในการจัดทำยุทธศาสตร์ในระดับพื้นที่ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน จะต้องสร้างการรับรู้ สร้างความเข้าใจ เกี่ยวกับยุทธศาสตร์ เหตุผล และความจำเป็นในการจัดทำยุทธศาสตร์ ให้ชุมชนสามารถเข้าใจได้อย่างง่ายๆ โดยการนำกระบวนการของความสัมพันธ์ระหว่าง Ends-Means-Ways มาใช้ในการสร้างความเข้าใจ โดย Ends - เป้าหมาย จะต้องเป็นเป้าหมายร่วมของชุมชน การตัดสินใจอยู่บนพื้นฐานของทิวทัศน์สามัญตา บนฐานของข้อมูลที่เป็นปัจจุบัน ไม่ใช่บนฐานของอารมณ์ จะต้องมีการวิเคราะห์แบบ 360 องศา โดยมี Means - เครื่องมือ/ทรัพยากร หรือสรรพกำลังในพื้นที่ทั้งหมด ที่ช่วยเกื้อหนุน จนทำให้เกิด Ways - แนวทางที่ยั่งยืนที่นำไปสู่เป้าหมายร่วมที่ตั้งไว้ ทั้งนี้หากเป้าหมายไม่ได้ถูก

กำหนดโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่ Ways หรือโครงการที่เกิดขึ้นอาจไม่ตอบสนองความต้องการของชุมชนอย่างยั่งยืน สอดคล้องกับ อธิษฐาน ไชยเรือง และประมุข ศรีชัยวงศ์ (Chairuang, and Seechaiwong, 2020) ที่ระบุว่า ผู้กำหนดนโยบายการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของแต่ละจังหวัดจะมาจากหน่วยงานส่วนกลาง จึงทำให้การแก้ไขปัญหาไม่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้ และสอดคล้องกับ สมบูรณ์ โอลหารกิจเจริญ (Olankidjaroen, 2016) ที่ระบุว่า ปัญหาขาดการบูรณาการของหน่วยงานด้านน้ำทำให้เกิดความซ้ำซ้อน ปัญหาส่วนราชการให้ความสำคัญกับแผนพัฒนาของหน่วยงาน มากกว่าแผนพัฒนาจังหวัด ปัญหาความกระจุกกระจายของข้อมูลด้านน้ำของจังหวัด ไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน จึงทำให้จังหวัดต้องมีแผนยุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่เหมาะสม

สรุป

1. สภาพปัญหาการขาดแคลนน้ำ และความต้องการน้ำเพื่อการเกษตร บนพื้นที่ลุ่มน้ำต่ำลสวาย อำเภอบางขัน จังหวัดศรีสะเกษ ลุ่มน้ำต่ำลสวายมีห้วยทับทันเป็นแหล่งน้ำสายหลัก ในหนึ่งปีจะประสบปัญหาภัยแล้ง 9 เดือน เกษตรกรมีความต้องการที่จะทำนาปีละ 2 ครั้ง การแก้ไขปัญหาที่ผ่านมาไม่สามารถตอบโจทย์ปัญหาได้ เนื่องจากขาดการบูรณาการระหว่างผู้เกี่ยวข้อง ข้อจำกัดของสภาพพื้นที่ ปัญหารอยต่อระหว่างจังหวัด การถือครองที่ดิน การบุกรุกที่สาธารณะ ความไม่ชัดเจนของแหล่งที่มาของงบประมาณ

2. การจัดทำและเสนอผลการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร โดยสันติ นวัตกรรม บนพื้นที่ลุ่มน้ำต่ำลสวาย อำเภอบางขัน จังหวัดศรีสะเกษ ในการจัดทำยุทธศาสตร์เป็นความสัมพันธ์ระหว่าง Ends-Means-Ways ผลการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ฯ พบว่า ผู้นำที่มีทิวทัศน์สามัญดูตา ส่งผลทำให้ชุมชน เกิดทิวทัศน์สามัญดูตา เปลี่ยนมุมมอง “ตัวเรา” เป็น “พวกเรา” เปลี่ยนการแก้ปัญหาด้วย “ความเชื่อที่ขาดการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างรอบด้าน” เป็น “ความคิดที่มีการวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ 360 องศา”

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1.1 การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนในอนาคต ควรให้ความสำคัญกับฐานความรู้ และพลังจากทุกภาคส่วนในชุมชนท้องถิ่น เปิดโอกาสให้ชุมชนมีพื้นที่ในการมีส่วนร่วมตั้งแต่ขั้นตอนการกำหนดยุทธศาสตร์ในระดับพื้นที่ด้วยตนเอง โดยการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน และควรลดบทบาทองค์กรที่มีอำนาจบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในภาพรวมอย่างเบ็ดเสร็จ (Single Command Authority) โดยปรับเปลี่ยนมาทำหน้าที่ในการเป็นพี่เลี้ยงด้านวิชาการ และสนับสนุนปัจจัยต่างๆ เช่น ด้านเทคโนโลยี ความรู้ต่างๆที่นำไปสู่การตัดสินใจบนฐานข้อมูลที่ต้องการ เป็นต้น ให้กับชุมชนเพื่อเป็นการเสริมอำนาจให้ชุมชนเข้มแข็ง

1.2 เพื่อเป็นการสร้างเสริมกลไกในการบริหารจัดการน้ำแบบบูรณาการโดยการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสีย และการมอบอำนาจสู่ระดับพื้นที่ลุ่มน้ำขนาดเล็ก ควรมีการกระจายอำนาจสู่คณะกรรมการลุ่มน้ำ คณะอนุกรรมการลุ่มน้ำจังหวัด และองค์กรผู้ใช้น้ำ

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ในการทำการวิจัยกับชุมชน โจทย์ควรจะเป็นสิ่งที่ชุมชน หรือท้องถิ่นเห็นว่ามีมีความสำคัญ และอยากจะหาคำตอบร่วมกัน

2.2 ในการจัดทำยุทธศาสตร์การพัฒนา จะต้องคำนึงถึงความสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ (แผนระดับที่ 1) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (แผนระดับที่ 2) ยุทธศาสตร์จังหวัด (แผนระดับที่ 3) รวมถึงเป้าหมายการพัฒนาในช่วงเวลานั้นๆ เช่น SDG goals หรือ BCG Economy เป็นต้น

2.3 ในการทำวิจัยกับชุมชน ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จประการหนึ่ง คือ ต้องค้นหาผู้นำ หรือแกนนำที่เข้มแข็ง เพื่อเป็นแกนในการนำพาชุมชนเดินไปด้วยกัน

กิตติกรรมประกาศ

คณะผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณมูลนิธิโพลวพลี (ทางสว่าง) ที่สนับสนุนทุนวิจัย ขอขอบคุณผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกท่าน กัลยาณมิตรทั้งหมด ที่ช่วยสนับสนุนการวิจัยจนสำเร็จลุล่วง อันเป็นประโยชน์ต่อชุมชนในการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร ให้กับเกษตรกร

References

- Boontongkham, N. (2017). People's Participation in Agricultural Water Management at Pasak Basin, Phetchabun Province. *Journal of MCU Social Science Review*, 10(2), 189-201.
- Chairuang, A., & Seechaiwong, P. (2020). The Strategy of Water Resources Management Towards Sustainable Development Through Participation of Community, Tambon Na Fai, Mueang District, Chaiyaphum Province. *Journal of MCU Ubon Review*, 5(1), 27-37.
- Information Technology & Communication Center, Department of Agricultural Extension. (2021). *Handbook for Registration and Improvement of Farmers Registration Year 2021*. Retrieved March 11, 2021, from <http://farmer.doae.go.th/farmer64.pdf>
- Olankidjaroen, S. (2016). Strategic Plan of Water Resource Management of Nongbualumpoo Province. *Walailak Abode of Culture Journal*, 16(2), 139-174.
- Phrakru Nitichanthachot Bunkhan. (2018). Participation of the People in Water Management for Agriculture According to the Brahma-Dharma Principle. *The Journal of Research and Academics*, 1(3), 99-110.

- Sukkorn, K., Vipasrinimit, P., & Supachantarasuk, S. (2017). Communities Participation on Strategic Management of Wang River. *Veridian E-Journal, Silpakorn University*, 10(2), 1969-1989.
- Sukkul, W., & Winischaikul, N. (2012). *Local Conflict Management Model: A Case Study of Maekhan Dam Project, Chiang Mai Province* (Research Report). Chiang Mai: Maejo University.
- Water Resources Management Strategy Subcommittee. (2018). *20 Years Water Resources Management Master Plan (2018–2037)*. Bangkok: Office of the National Water Resources (ONWR).